ઉપોદ્ઘાત

नमस्कारसमो मन्त्रो न भूतो न भविष्यति ॥

શ્રી નમસ્કાર મહામન્ત્રની સર્વોપરિતા—

જૈન દર્શનમા શ્રી નમસ્કાર મહામન્ત્રના સૂત્રનુ અને એના અર્થનુ સૌથી ઊચુ સ્થાન સ્વીકારવામા આવ્યુ છે આનુ પ્રધાન કારણ એ છે કે-વિશ્વના સમસ્ત પ્રાણિગણમા સર્વોચ્ચ શક્તિ, બુદ્ધિ, સયોગ અને સામગ્રીની વિશિષ્ટતા ધરાવનાર માનવના અવતારમા એ વિશિષ્ટતાને અનુરૂપ ચરમ આદર્શ કયો, અર્થાત્ અતિમ જીવનસાધ્ય શુ, તેમજ એની સુદર અને સમીચીન સાધના કઈ, તથા એ સાધ્ય સાધનાદિ સત્ તત્ત્વોના ઉપદેષ્ટા કોણ? એનો આ નમસ્કાર મહામન્ત્રમા નિર્દેશ છે જગતના જીવમાત્રના સર્વ શ્રેષ્ઠ ઉપકારક, ઉપકાર માર્ગ, અને ઉપકાર રૂપ ફલનો આમા ઉલ્લેખ છે વર્તમાન જીવનમાય અનુપમ આશ્વાસન, સપૂર્ણ શાન્તિ અને પવિત્ર પ્રેરણા આપનાર શ્રેષ્ઠતમ આદર્શો આમા દર્શાવેલા છે વળી અક્ષરમાત્રથી પણ શ્રી નમસ્કાર મહામન્ત્ર અત્યન્ત પ્રભાવશાલી છે

વાઙ્મયનાયક નમસ્કાર મન્ત્ર —

જૈન શાસનના અગાધ વાઙ્મયમા સર્વ પ્રથમ સ્થાન શ્રી નમસ્કાર મહામત્ર ધરાવે છે કેમકે (૧) એ અખિલ શ્રુતનો સાર છે, (૨) એના ધ્યાનમા મહાજ્ઞાની શ્રુતપારગામી મહર્ષિઓ પણ જીવનનો અ તિમ કાલ વીતાવે છે, (૩) એમા કલ્યાણસ્વરૂપ અન ત અર્થ ભર્યો છે, (૪) એ સુખ દુ ખાદિની સર્વ સ્થિતિમા અને જીવનમરણના સર્વકાળે સ્મરણીય છે, (૫) એનાથી લૌકિક લોકોત્તર સર્વ સમૃદ્ધિ આવી મળે છે, (૬) એ ભયકર પાપી જીવનમાથીય જીવને ઉદ્ધરનાર, અને ઘોર ભયોને ટાળનાર છે, એ (૭) સર્વશ્રેષ્ઠ ધ્યેય, ધ્યાતા અને ધ્યાનનો દર્શક છે વગેરે વગેરે

સક્ષેપમાં નમસ્કાર મત્રનો વિષય—

શ્રી નમસ્કાર મહામત્ર, એ નવપદોનુ બનેલુ મહા મગલસૂત્ર છે એના પ્રારભના પાચ પદોમા શ્રી અરિહતાદિ પાચ પરમેષ્ઠીને નમસ્કાર દર્શાવેલો છે પછીના બે પદોથી આ પાચ નમસ્કારને સર્વ પાપનો નાશક કહેવાદ્વારા ફળ બતાવવામા આવ્યુ છે. ત્યારે, છેવટના બે પદોમા સર્વ કરતા શ્રેષ્ઠ મગળ કહી એનો મહિમા ગાવામા આવ્યો છે

પાચ પરમેષ્ઠીની ઓળખ —

પરમેષ્ઠી એટલે પરમ-શ્રેષ્ઠ સ્થાને રહેલા, અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ અવસ્થાને પામેલા આ શ્રેષ્ઠ અવસ્થા જુદી જુદી દૃષ્ટિએ છે એમા પ્રથમ પરમેષ્ઠીપદે બિરાજમાન પરમાત્મા શ્રી અરિહ ત દેવ એ જૈનદર્શનના મૂળ ઉત્પાદક છે અર્થાત્ સત્ તત્ત્વોના આદ્ય પ્રકાશક અને સદ્ધર્મના આદ્ય સ્થાપક હોવાથી એ પ્રથમ

પરમેષ્ઠી છે (૨) આ તત્ત્વોના સંપૂર્ણ જ્ઞાનનું અને આ ધર્મના સર્વોચ્ચપાલનનું આત્યન્તિક ફળ જે મોક્ષ, અર્થાત્ આત્માના અનંતગુણમય સંપૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપની જે પ્રકટદશા, એને વરેલા પરમાત્મા શ્રી સિદ્ધ ભગવાન એ બીજે પરમેષ્ઠીપદે બિરાજે છે (૩) ધર્મનું તત્ત્વમિશ્રિત મુખ્ય સ્વરૂપ જે પંચાચાર, એના સ્વયં પાલક અને અન્યમાં પ્રચારક ત્રીજા પરમેષ્ઠી શ્રી આચાર્ય ભગવંત છે (૪) ચોથા પરમેષ્ઠી શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ એ ઉક્ત તત્ત્વ અને ધર્મના પ્રતિપાદક જે સૂત્ર–સિદ્ધાન્તો–આગમો, એના પાઠક છે ત્યારે શ્રી સાધુ મહર્ષિઓ શ્રી અરિહંતની આજ્ઞાથી સ્વકીય સર્વાંગીણ જીવનને નિયન્ત્રિત બનાવી, યોગ્ય સુગુરુની નિશ્રાએ આત્મહિતકારી એવી પ્રવૃત્તિ–નિવૃત્તિ–માર્ગરૂપ સાધુતાને અહોનિશ અપનાવતા પંચમ પરમેષ્ઠીપદને અલંકૃત કરે છે

પ્રથમ પરમેષ્ઠી શ્રી અરિહંતના નામ —

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા એ પરમપુરુષ પરમેશ્વર છે એમને શ્રી જિનેશ્વર દેવ તીર્થંકર દેવ, અભયદાતા, સાર્વ, ત્રિલોકનાથ, અર્હંત્ પ્રભુ, દેવાધિદેવ, વીતરાગ, સર્વજ્ઞ, જિનેન્દ્ર ભગવાન વગેરે નામોથી પણ સંબોધાય છે આ બધા સાન્વર્થ સામાન્ય નામો છે કોઇપણ અરિહંત પરમાત્માને એ લાગુ પડે છે ત્યારે વિશેષ નામો બીજા હોય છે દા ત શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન, શ્રી મહાવીરસ્વામી, શ્રી સીમંધરસ્વામી વગેરે

અરિહંત એટલે ? —

અરિહંત શબ્દથી બે ભાવ લેવાના છે, એક, પુણ્ય

પ્રાપ્ત અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્યની શોભાને યોગ્ય છે તે અર્હત્ (અરિહંત), અને બીજુ, રાગદ્વેષાદિ મહા આંતર શત્રુને હણનારા તે અરિહંત અરિહંત એ બહુ પૂર્વે એક સામાન્ય આત્મા, સંસારી જીવ હોય છે, પણ છેલ્લેથી ત્રીજા ભવમાં આખા વિશ્વને તારવાની કરુણાભાવનાના બળ પર અને શ્રી અરિહંત વાત્સલ્યાદિ વીસ સ્થાનકની ઉગ્ર ઉપાસનાના પ્રતાપે તીર્થંકર (અરિહંત) બનવાનું પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે એ પછી તીર્થંકર બનવાના છેલ્લા ભવમાં ઉત્તમ રાજકુલાદિમાં જન્મ પામતા જ વિશિષ્ટ અવધિજ્ઞાન, અબીભત્સ ધાતુઓવાળુ અલૌકિક શરીર, અપ્રતિમ રૂપ, સુગંધી શ્વાસોશ્વાસ, યાવજ્જીવ નીરોગિતા અને અદૃશ્ય આહાર નિહારવિધિ વગેરે અતિશયોથી એ પરિવરેલા છે દેવાંગનાના સૂતિકર્મ તથા દેવો અને ઈન્દ્રોના જન્માભિષેકની પૂજા પામી, દેવો તથા માનવબાળકોના માત્ર અનુરોધથી એમની સાથે ક્રીડા કરતા અને માતાપિતાના બાદશાહી લાડકોડ પામતા એ ઉછરે છે, છતા હૃદયથી મહાવિરાગી હોય છે

શ્રી અરિહંતની ત્રણ અવસ્થા -

જન્મતા જ મળતા ઇન્દ્રોના નમનમા એમને ગર્વઉત્કર્ષ હોતો નથી એ રાજ્યના અધિપતિ સમ્રાટ્ રાજા થાય ત્યા એમને **આસક્તિ** હોતી નથી, અને એ સઘળુ છોડી શ્રમણ બને ત્યા એમનામા કાયા પ્રત્યે **સુખશીલતા** હોતી નથી આ ત્રણ મહાન વિશેષતાવાળી જન્મ-અવસ્થા, રાજ્ય-અવસ્થા અને શ્રમણ-અવસ્થા, એ ત્રણે અવસ્થાઓ શ્રી અરિહંત પ્રભુની 'પિંડસ્થ-અવસ્થા' ગણાય છે (પિંડસ્થ=દેહમાં રહેલી) પછી સર્વજ્ઞ જીવન્મુક્ત બની ધર્મતીર્થને

રૂપાપેન અને ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધ કરતા વિચરે, એ તીર્થંકરપદમા અર્થાત્ તીર્થંકરપણામા રહેવી અવસ્થા '**પદસ્થ અવસ્થા**' કહેવાય છે છેવટે સ્વીય સકલ કર્મના બધન છેદી જડ પુદ્ગલ માત્રના સગ છોડી પૌદ્ગલિક રૂપ વટાવી વિદેહમુક્ત બને છે, એ એમની '**રૂપાતીત અવસ્થા**' કહેવાય છે આમ શ્રી અરિહત પરમાત્માનુ જીવન પિડસ્થ અને પદસ્થ અવસ્થામા પસાર થઈ પ્રાતે રૂપાતીત અવસ્થામા પર્યવસાન પામે છે

બાર ગુણ અરિહંતદેવ

શ્રી તીર્થંકર પ્રભુ ગૃહસ્થ જીવનમા પણ ધીર, વીર અને ગભીર હોય છે વિનય, વિવેક અને વૈરાગ્યશાલી હોય છે, ઔચિત્ય, ઔદાર્ય અને ઓજસના ભડાર હોય છે સસારના મહાન વભવોને, મોટા માનમરતબાને તિલાજલિ આપી સયમપથે વિચરે છે ત્યારે, એક માત્ર કર્મક્ષયનુ લક્ષ્ય રાખી, કઠોર વ્રતપાલન, તીવ્ર તપશ્ચર્યા, તેજસ્વી ત્યાગ, પ્રબળ પરિસહ પર વિજય, ઘોર ઉપસર્ગનુ સમભાવે વેદન, અહર્નિશ આત્મજાગ્રતિ, નિરતર ધારાબદ્ધ ધ્યાન, વગેરે આચરે છે સાધનાને અતે જ્ઞાનાવરણીય આદિ ચાર ઘનઘાતી કર્મને આત્મા પરથી દૂર કરી વીતરાગ સર્વજ્ઞ બને છે એટલે, અનતજ્ઞાન, અનત દર્શન, અનત ચારિત્ર (વીતરાગતા) અને અનત વીર્ય એ ચાર અનતા પ્રાપ્ત કરે છે

અહિ પૂર્વે ઉપાર્જેલ તીર્થંકરપણાનુ પુણ્ય ઉદયમા આવે છે એના યોગે એમની સેવાર્મા આઠ પ્રાતિહાર્ય નિરતર હાજર રહે છે તે આ પ્રમાણે-રત્નમય સિહાસન, વીઝાતા ચામર, છત્ર, ભામડલ, દુન્દુભિ, દિવ્ય ધ્વનિ,

પુષ્પ વૃષ્ટિ, અને અશોક વૃક્ષ આ આઠ, અને જ્ઞાનાતિશય-વચનાતિશય-પૂજાતિશય અને અપાયાપગમાતિશય એ ચાર-એમ કુલ બાર ગુણ શ્રી અરિહંતના કહેવાય છે

ચાર મુખ્ય અતિશય

એમા **જ્ઞાનાતિશયથી** લોકાલોકના અર્થાત્ સમગ્ર ચરાચર પદાર્થોના ભૂત-ભવિષ્ય-વર્તમાનના સર્વ ભાવો જાણે છે **વચનાતિશયથી** દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ સર્વને ગ્રાહ્ય એવી અને એકી સાથે હજારો સંદેહને દૂર કરતી સવેગ વૈરાગ્ય નીતરતી પાત્રીસ અતિશયવાળી તત્ત્વ-વાણી પ્રકાશે છે, જે સાભળતા ન લાગે થાક, ન લાગે ભૂખ, કે ન લાગે તરસ, એટલી બધી એ અમૃત કરતાય અધિકી મીઠી હોય છે **પૂજાતિશયથી** નરેન્દ્રો-દેવેન્દ્રોથી એ પૂજાય છે દેશનાભૂમિ માટે સમવસરણ દેવો રચે છે, જેમા રજત, સુવર્ણ અને રત્નના ત્રણ ગઢ ઉપર દેવ-મનુષ્યોની બાર પર્ષદાની વચમા જગદ્ગુરુ વિરાજી ધર્મોપદેશ કરે છે શ્રી અરિહંત પ્રભુ જ્યા પગલુ મૂકે તે પૂર્વે નીચે માખણના પિંડા જેવા કોમળ સુવર્ણકમળ રચાય છે **અપાયાપગમાતિશયથી** શ્રી અરિહંતની આસપાસના સવાસો યોજન જેટલા ક્ષેત્રમાથી જનતાના મારી, મરકી વગેરે વગેરે ઉપદ્રવોરૂપી અપાયો દૂર થઇ જાય છે તેમજ પોતાના રાગદ્વેષાદિ અપાયો પણ દૂર થયેલા છે પૂર્વોક્ત સુગધી શ્વાસોચ્છવાસાદિ જન્મસિધ્ધ ચાર મૂળ અતિશય, દેવકૃત ઓગણીસ અતિશય અને ઘાતિકર્મક્ષય થયેથી અગિયાર અતિશય, એમ કુલ ચોત્રીસ અતિશય શ્રી અરિહંત પરમાત્માના હોય છે

પરમાત્મા અંગે જૈન જૈનેતરની દૃષ્ટિનો ભેદ

અહિ એ઼ક સમજવા જેવુ છે કે ઇતર દર્શનોમા ક્યાક અનાદિશુદ્ધ ઇશ્વર અને ક્યાક સૃષ્ટિકાળથી ઉત્પન્ન શુદ્ધ ઇશ્વર માનવામા આવેલ છે ત્યારે જૈન દર્શનમા તો વિશિષ્ટ ભવ્યતાવાળો, સામાન્ય આત્માની જેમ, સસારમાં ભ્રમણ કરતો જીવ આત્મસાધના કરી ઇશ્વર બને છે એ હિસાબે પૂર્વે અનતા આત્મા પરમાત્મા બન્યા છે, અને ભવિષ્યમા પણ એમ જ બનશે, તથા વર્તમાન મહા વિદેહ ક્ષેત્રે વીસ તીર્થંકર ભગવાન વિહરમાન મોજુદ છે. બીજુ શ્રી અરિહત તીર્થંકરો ઉપરોક્ત સ્થિતિવાળા છે, ત્યારે ઇતર દર્શનમને ઇશ્વરની તેવી સ્થિતિ નથી કેઇક ઈતરો ઇશ્વરને જગતકર્તા માને છે, પણ જૈનો પરમાત્માને તત્ત્વપ્રકાશક અને માર્ગદેશક માને છે. ઇતર દર્શનોમા શુદ્ધ ઇશ્વરના પણ અવતાર માન્યા છે જેમા ઇશ્વરને પોતાના પુણ્ય-પાપ વિના પણ જે સારા નરસા સયોગ સામગ્રી મળવાનુ માન્યુ છે, એ કાર્યકારણભાવાદિના નિયમનો ભગ સૂચવે છે ત્યારે જૈન દર્શન તો કહે છે કે-પોતાના જ શુભાશુભ કર્મના હિસાબે પરમાત્મા સયોગ-સામગ્રી પામે છે, અને સર્વ કર્મ ક્ષય થયા પછી એમને ફરી ધર્મસ્થાપના કરવા આવવાનુ રહેતું નથી એ તો સદા માટે સિદ્ધ બુદ્ધ મુક્ત રહે છે ઇતરોમા પરમાત્મત્વ સર્જનાદિ શક્તિ પર નિર્ભર છે જૈનોમા એ વીતરાગતાદિ ગુણો પર નિર્ભર છે, અને એજ વિશ્વને મોક્ષસાધનામા પ્રેરક છે

બીજી એક ખાસ વિશેષતા એ છે કે-જૈન મતે શ્રી અરિહતના ઉપકાર એક વિશિષ્ટ કોટિના છે, ત્યારે ઇતર મને ઇશ્વરના ઉપકાર બીજી કોટિનાં છે. દા ત ઇતર મનમા

પુષ્પ વૃષ્ટિ, અને અશોક વૃક્ષ આ આઠ, અને જ્ઞાનાતિશય-વચનાતિશય-પૂજાતિશય અને અપાયાપગમાતિશય એ ચાર-એમ કુલ બાર ગુણ શ્રી અરિહંતના કહેવાય છે

ચાર મુખ્ય અતિશય

એમા **જ્ઞાનાતિશયથી** લોકાલોકના અર્થાત્ સમસ્ત ચરાચર પદાર્થોના ભૂત-ભવિષ્ય-વર્તમાનના સર્વ ભાવો જાણે છે **વચનાતિશયથી** દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ સર્વને ગ્રાહ્ય એવી અને એકી સાથે હજારો સંદેહને દૂર કરતી સંવેગ વૈરાગ્ય નીતરતી પાત્રીસ અતિશયવાળી તત્વ-વાણી પ્રકાશે છે, જે સાભળતા ન લાગે થાક, ન લાગે ભૂખ, કે ન લાગે તરસ, એટલી બધી એ અમૃત કરતાય અધિકી મીઠી હોય છે **પૂજાતિશયથી** નરેન્દ્રો-દેવેન્દ્રોથી એ પૂજાય છે દેશનાભૂમિ માટે સમવસરણ દેવો રચે છે, જેમા રજત, સુવર્ણ અને રત્નના ત્રણ ગઢ ઉપર દેવ-મનુષ્યોની બાર પર્ષદાની વચમા જગદ્ગુરુ વિરાજી ધર્મોપદેશ કરે છે શ્રી અરિહંત પ્રભુ જ્યા પગલુ મૂકે તે પૂર્વે નીચે માખણના પિંડા જેવા કોમળ સુવર્ણકમળ રચાય છે **અપાયાપગમાતિશયથી** શ્રી અરિહંતની આસપાસના સવાસો યોજન જેટલા ક્ષેત્રમાથી જનતાના મારી, મરકી વગેરે વગેરે ઉપદ્રવોરૂપી અપાયો દૂર થઈ જાય છે તેમજ પોતાના રાગદ્વેષાદિ અપાયો પણ દૂર થયેલા છે પૂર્વોક્ત સુગંધી શ્વાસોચ્છવાસાદિ જન્મસિદ્ધ ચાર મૂળ અતિશય, દેવકૃત ઓગણીસ અતિશય અને ઘાતિકર્મક્ષય થયેથી અગિયાર અતિશય, એમ કુલ ચોત્રીસ અતિશય શ્રી અરિહંત પરમાત્માના હોય છે

ગીતાજીના હિસાબે, કુરુક્ષેત્રમા જ્યારે અર્જુને પીતરાઇ ભાઇઓ, વિદ્યાગુરુ દ્રોણાચાર્ય, પવિત્ર ભીષ્મપિતામહ વગેરે સાથે લડવા ના પાડી, ત્યારે શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને લડવાની એવી પ્રેરણા આપી કે જેના પરિણામે થયેલા ખૂનખાર યુધ્ધમા કેઈ આર્ય નરરત્નો નાશ પામ્યા, અને પાડવોને રાજ્ય મલ્યુ બીજી બાજુ જૈન મતમા જુઓ ભરત ચક્રવર્તીએ દબાવવા માડલા પોતાના અઠ્ઠાણુ ભાઇઓ ન્યાયપુરસ્સર લડી લેવાની સલાહ લેવા **પિતા ઋષભદેવ અરિહત પાસે** ગયા, ત્યારે શ્રી અરિહતદેવે એવો તત્વોપદેશ કર્યો કે જેના પરિણામે અઠ્ઠાણુ ભાઇઓ રાજ્ય ત્યજી, મહર્ષિ બની સર્વજ્ઞ થયા અને જન્મ જરા મરણથી મુક્ત બન્યા, અને બીજી બાજુ યુદ્ધ અટક્યુ. તેમજ ભરતે પશ્ચાત્તાપ કરી એમને ખમાવ્યા. ટૂકમા શ્રી અરિહતના ઉપકાર તરીકે એમનો વિશિષ્ટ ઉપદેશ છે

અરિહતનો વિશિષ્ટ ઉપદેશ —

અરિહતની વાણીમા શુ શુ પ્રકાશે છે? (૧) ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્યની મહાસત્તાથી વ્યાપ્ત **૫ ચાસ્તિકાય**-(ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને જીવાસ્તિકાય) (૨) જીવ-અજીવ, આસ્રવ-બધ, તથા સવર-નિર્જરા-મોક્ષ એ સાતમા સમાવિષ્ટ જ્ઞેય-હેય-ઉપાદેયની **તત્ત્વત્રયી.** (૩) મોક્ષમાર્ગભૂત સમ્યગ્ દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન-સમ્યક્ચારિત્રમય **રત્નત્રયી.** (૪) સુદેવ-સુગુરુ-સુધર્મરૂપી **ઉપાસ્યત્રયી.** (૫) કર્મ, જીવ અને જગત મ સારની અનાદિતા, વિશ્વનુ નિયમબદ્ધ સચાલન, આત્મપુરુષાર્થનુ અન્તિમ ફલ, વગેરે **સમસ્યાઓનો સચોટ ઉકેલ** (૬) માર્ગાનુસારિતારૂપી સામાન્ય ગૃહસ્થ

ધર્મથી માંડી સમ્યક્ત્વમૂલ બારે વ્રત અને અતિચાર પ્રતિમારૂપ વિશેષ ગૃહસ્થ-ધર્મ, તથા સાપેક્ષ-નિરપેક્ષ યતિધર્મ સુધીનો ક્રમબદ્ધ **આચાર માર્ગ.** (૭) ચોદ ગુણસ્થાનકની અન્તર્ગત ભાવમાર્ગની અલ્પતા, સકૃદ્ બન્ધક દશા, અપુનર્બન્ધક દશા, માર્ગાભિમુખ, માર્ગપતિત વગેરે પ્રથમ ગુણસ્થાનકથી માંડી અયોગીપણાના શૈલેશીકરણ સુધીનો ક્રમશ વિકાસનો ક્રમબદ્ધ સૂક્ષ્મતાભર્યો આત્માનો **ઉત્ક્રાન્તિ માર્ગ.** (૮) આજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય વગેરે ધર્મધ્યાનથી માંડી વ્યુપરત ક્રિયાનિવૃત્તિરૂપી શુક્લધ્યાનનાં અન્તિમ પાયા સુધીનો ક્રમબદ્ધ **ધ્યાન માર્ગ.** (૯) પરમ ચિંતક લોકોત્તર સ્વરૂપવાળો અષ્ટાંગ યોગ, અને અદ્વેષ-જિજ્ઞાસાદિ ગુણાષ્ટક વગેરેથી પરિવરેલો મિત્રાદૃષ્ટિથી માંડી પરાદૃષ્ટિ સુધીનો ક્રમબદ્ધ **અષ્ટવિધ યોગદૃષ્ટિ માર્ગ** (૧૦) અંજલિબદ્ધ પ્રણામ અને વાચિક સ્તુતિરૂપ નમસ્કારથી વધતા વધતા ગીતનૃત્ય સુધીનો પૂજનવિધિનો ક્રમિક દ્રવ્યસ્તવ, તથા દેવવંદનાદિથી માંડી ઉત્કૃષ્ટ જિનાજ્ઞા-પાલન સુધીનો ભાવસ્તવ, એ ઉભયને અવગાહતો ક્રમબદ્ધ **ભક્તિમાર્ગ** (૧૧) નમસ્કાર મહામંત્રના જ્ઞાનથી માંડી દૃષ્ટિવાદ સુધીના બોધનો ક્રમબદ્ધ **જ્ઞાનમાર્ગ** (૧૨) અનશન-ઊનોદરીથી માંડી સંલીનતા સુધીનો બાહ્ય તપ અને પ્રાયશ્ચિત્તથી માંડી કાયોત્સર્ગ સુધીનો આભ્યંતર તપ-એમ ક્રમબદ્ધ **નિર્જરામાર્ગ-તપોમાર્ગ** (૧૩) સમિતિ-ગુપ્તિ વગેરેથી માંડી યથાખ્યાત ચારિત્ર સુધીનો **સંવર માર્ગ** (૧૪) દંભત્યાગથી માંડી ભવસ્વરૂપચિંતન, વૈરાગ્યદૃષ્ટિએ વધતા આત્માનુભવ સુધીનો ક્રમબદ્ધ **અધ્યાત્મ માર્ગ,** (૧૫) ઇચ્છા-પ્રણિધાનથી માંડી સિદ્ધિ-વિનિયોગ સુધીનો ક્રમિક **પુરુષાર્થમાર્ગ,** (૧૬) ભવાભિનંદીપણાના ત્યાગથી

માડી ચતુ શરણગમનાદિ સાધતા અતે અવજ્યા ફળ-મોક્ષમા પરિણમતો ક્રમબદ્ધ **સાધનામાર્ગ**, (૧૭) અહિસા, સયમ અને તપરૂપી **ધર્મમાર્ગ** (૧૮) પ્રશસા બહુમાન-રૂપી ધર્મ–અકુરથી માડી સિદ્ધસુખસુધીનો ક્રમબદ્ધ કર્તવ્ય **વિકાસમાર્ગ**, (૧૯) જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારના કર્મો પર બધન, સક્રમણ વગેરે કરણોનુ સૂક્ષ્મ વિસ્તૃત સ્વરૂપ, (૨૦) વસ્તુમાત્રના જઘન્યથી નામ સ્થાપના, દ્રવ્ય ભાવ, એ ચાર **નિક્ષેપ**, ઉપક્રમ નિક્ષેપ, અનુગમ, નય, એ ચાર **અનુયોગ**, નૈગમ, સગ્રહાદિ, **સપ્તનય**, સ્યાદ્-અસ્તિ-સ્યાન્નાસ્તિ, વગેરે **સપ્તભગી**, સ્વદ્રવ્ય-સ્વક્ષેત્ર-સ્વકાલ, સ્વભાવ તથા પરદ્રવ્યાદિ અપેક્ષાએ સત્વ–અસત્વ, નિત્યત્વ–અનિત્યત્વ, ભેદ–અભેદ, સામાન્ય–વિશેષ, વગેરે ધર્મોની વ્યાપ્તિનો **અનેકાતવાદ** ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ ઘણુ ઘણુ શ્રીસર્વજ્ઞ અરિહતોએ ઉપદેશ્યુ છે

અરિહતે ટાળેલા અઢાર દોષ.—

અરિહત એટલે આતર શત્રુને હણનારા, એ અર્થમા શત્રુ તરીકે અઢાર દૂષણો લેવાના છે તેમા, આત્મગુણના ઘાતક જે ચાર ઘાતી કર્મો, તે પૈકી જ્ઞાનાવરણ–દર્શનાવરણના બે દોષો –અજ્ઞાન અને નિદ્રા છે અતરાયના ઘરના દાનાતરાય, વીર્યાતરાય વગેરે પાચ દોષો છે, અને મોહનીયના ઘરના મિથ્યાત્વ, અવિરતિ (પાપની અપેક્ષાનો–પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાનો અભાવ) રાગ–દ્વેષ, કામ અને હાસ્ય-શોક વગેરે છ, એમ અગિયાર દોષ છે આ પ્રમાણે કુલ અઢાર દોષોને ઉત્કટ સયોગ, વૈરાગ્ય, કઠોર ચારિત્રપાલન, અને ઘોર તપ સ્યાવડ દેહ, ઇદ્રિયો અને મળને સારી રીતે દમી દૂર કરે છે તેથી એ અરિહત બને છે.

બીજા પરમેષ્ઠી - શ્રી સિદ્ધભગવાન —

બીજા પરમેષ્ઠી પદમા શ્રી સિદ્ધ ભગવાન વિરાજે છે એમના બીજા નામ મુક્ત, પારગત, અકલક, અમર, અજ, અનગ પરમજ્યોતિ, સદાશિવ, વગેરે છે. એ આઠે પ્રકારના કર્મના મળથી રહિત બન્યા હોવાથી અત્યત નિર્મલ અને આઠ ગુણવાળા બનેલા છે પૂર્વોક્ત ચાર ઘાતીકર્મના નાશથી અનતજ્ઞાન, અનતદર્શન, અનત વીતરાગતા, અને અનતવીર્યાદિ લબ્ધિઓ પ્રકટ થયેલી છે તેમજ બાકીના ચાર અઘાતી પૈકી વેદનીય કર્મના નાશથી અનત અવ્યાબાધ સુખ, આયુ કર્મના નાશથી અક્ષય અજર અમર સ્થિતિ, નામકર્મના નાશથી અરૂપિપણુ અને ગોત્ર કર્મના અભાવથી અગુરુલઘુતા પ્રકટ થયેલી છે સસારમા જે સારા નરસા (શુભાશુભ) કર્મના યોગે યશ અને અપયશ, ઊચ કુલ અને નીચ કુલ, સૌભાગ્ય અને દુર્ભાગ્ય, સારુ શરીર-નરસુ શરીર, આરોગ્ય અને રોગ, માન અને અપમાન, અનાન અને મોહ, રાગ દ્વેષ, હર્ષ અને શોક, વગેરે દ્વદ્વો વેદવા પડે છે, તેમાનુ સિદ્ધ અવસ્થામા કાંઈ હોતુ નથી સસારમા પણ આત્માના મૌલિક-આતરિક અપ્રકટ સ્વભાવમા તો ઉક્ત દ્વદ્વોથી તદ્દન વિનિર્મુક્ત સ્થિતિ છે પરતુ પ્રવાહથી અનાદિકાળ થયા આત્મપ્રદેશો સાથે એકમેક થયેલ જે પૌદ્ગલિક કર્મ-સ્કધો, તેના વિપાકને લીધે ઉક્ત દ્વદ્વોની વિચિત્ર પરિસ્થિતિ આત્મા પર ઊભી થાય છે, એટલે ખરી રીતે વિચારતા, એ યશ-અપયશ વગેરે દ્વદ્વોના અનુભવની વચમા એનાથી તદ્દન નિરાળુ એવુ આત્માનુ અસલી શુદ્ધ સ્વરૂપ સ્વભા વગત કાયમ છે, એ સમજી રાગદ્વેષ રહિત જીવન જીવી

શકાય છે તેથી પરઉપાધિજન્ય યશ કે અપયશ, આરોગ્ય કે રોગીપણુ વગેરે અવસ્થાઓને પરાઈ સમજી, એમા આત્મા ઉન્માદ કે દીનતા કરતો નથી, પણ પોતે માત્ર સાક્ષીરૂપે એનો જ્ઞાતા દ્રષ્ટા બની, એને ઉદાસીનભાવે અર્થાત્ અરકત-અદ્વિષ્ટ ભાવે વેદી લઈ અતે એ સર્વથા મુક્ત થાય છે એટલે સિદ્ધ બની ત્રિભુવનના છેક મથાળે જઇ વસે છે એ હવે નિર્મમ-નિર્વિકાર છે, નિરજન-નિરાકાર છે, સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી છે, અમમ, અવ્યય અને અક્ષય છે, કૃતકૃત્ય છે, નિર્મોહી છે, શુદ્ધ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા છે, સ્પર્શાદિરહિત છે, પરમ પદાર્થ છે, શાશ્વત જ્યોતિ છે, સ્વતત્ર છે, સ્વ રમણુમા મગ્ન છે, નિત્યધર્મા છે, જ્ઞાનથી સર્વવ્યાપી છે તત્ત્વમૂર્તિ છે, પરમ બ્રહ્મ છે, પરમ આદિત્ય છે, પરમ ઇન્દુ છે, પરમ સદાશિવ છે, અનત સુખભોક્તા છે સર્વ શત્રુના ક્ષયથી, સર્વ રોગના નાશથી, સર્વ પદાર્થના સબધથી અને સર્વઇચ્છાની પૂર્તિથી જે સુખ થાય તેના કરતા અનતગુણુ સુખ સિદ્ધનુ છે પણ તે સુખ અસયોગનુ હોવાથી સયોગજન્ય સુખના અનુભવીને અગમ અગોચર છે

ત્રીજા પરમેષ્ઠી શ્રી આચાર્ય મહારાજ

ત્રીજુ પરમેષ્ઠી પદ આચાર્ય ભગવતથી અલકૃત છે. આચાર્ય મહારાજના બીજા નામ સૂરિ, ગણધર, ગુરુ, અનૂચાન, ગચ્છપતિ, અનુયોગકર, ગણિપિટક, ઉદ્યોતકારી વગેરે છે એ અને ચોથા પરમેષ્ઠી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ સાધુ તો છે જ, એટલે સાધુ તરીકેની એમની પચાચાર વગેરે વિશેષતા પાચમા સાધુપદમા સમજાશે. પરતુ આચાર્ય તરીકેની એમની વિશેષતામા શ્રી અરિહતપ્રભુની

ગેરહાજરીમા શ્રી જિનશાસનનું સુકાન સભાળી શકે એવા ગુણો અને એવુ સામર્થ્ય હોય છે શ્રી જિન પ્રવચન ની પ્રભાવકતા, સુરક્ષિત આગમપરિપાટી, અનેક ભાષાઓનું જ્ઞાન, સ્વપરશાસ્ત્રકુશલતા, પ્રજ્ઞાપનશકિત, સુયોગ્ય શિષ્ય-સમૂહનુ નેતૃત્વ, ભવ્ય ઓજસ, દેશનાલબ્ધિ, પચાચાર-પ્રચાર, અપ્રમત્તતા, શુદ્ધ ધર્મકથાકથન, વગેરે અનેકાનેક વિશેષતાઓને એ ધરનારા છે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ મુજબ યોગોદ્વહનાદિપૂર્વક બાર વર્ષ સૂત્ર(આગમ)નુ તથા બાર વર્ષ અર્થનુ અધ્યયન અને બાર વર્ષ દેશાટન કરી, મત્રપીઠાદિ પચ પ્રસ્થાને સૂરિમત્ર આરાધી, ગુરુદત્ત આચાર્ય પદવીને વરેલા હોય છે શિષ્યોને ગ્રહણ-આસેવન શિક્ષા આપવા અપાવવામા એમજ જનતામા ધર્મબોધ દ્વારા શાસનપ્રભાવના કરવામા એ કુશલ હોય છે સારણા-વારણા-ચોયણા-પડિચોયણાથી ગચ્છને સાધના મા ઉદ્યુક્ત રાખે છે ધર્મશાસનનુ સામ્રાજ્ય ચલાવનારા એ સમ્રાટ્ રાજા છે ઉપાધ્યાય એમના દિવાન છે સાધુઓ સુભટ છે ગૃહસ્થ શ્રાવક શ્રાવિકા પ્રજાજન છે આચાર્ય પાસે દ્વાદશાગી કે તે તે કાળે વિદ્યમાન શ્રુત એ ખજાનો છે એના વડે સૌને આબાદ રાખે છે પ્રજાજનને પીડવા આવતા મોહના ઘરના ચોર લૂટારાઓ પર શાસન ચલાવી એને દૂર કરે છે, અને લોકના ધર્મ-ધનને રક્ષી અધ્યાત્મ હિતની અનેકવિધ કાળજી તથા ઉદ્યમ કરે છે મિથ્યામતિ પાખડીઓ અને કુમતવાદીઓ વગેરેનો નિગ્રહ કરે છે

આચાર્ય એ ભાવવૈદ છે.

જગતના જીવો કર્મ રોગથી પીડાય છે, ને એમા પાછા રાગદ્વેષરૂપી કુપથ્યને સેવી સેવી કર્મ-રોગ વધારે

છે આની સામે આચાર્ય એ ધર્મ ઔષધ આપી વૈરાગ્ય અને ઉપશમનુ પથ્ય સેવરાવી કર્મ-રોગ નાબૂદ કરે છે અનાદિ અનત કાળથી ભવાટવીમા ભમતા રખડતા જીવોને આચાર્ય ભગવાન માનવ જીવનના મૂલ્ય અને કર્તવ્યપથ સુઝાડી ઉન્નતિના માર્ગે ચઢાવે છે હૃદયની ક્ષુદ્રતા, સકુચિત મતિ, લૌકિક દૃષ્ટિ, વાસના અને વિકાર, ઇર્ષ્યા અને કલેશ, ગર્વ અને સ્વાર્થ, મમતા અને માયા, ભય અને હાયવોય વગેરે અનેકાનેક દર્દોને શાત કરી આચાર્ય એ જીવોને સુદર સમાધિનુ આરોગ્ય આપે છે આચાર્યોના ઉપકારથી લોકનુ વ્યાવહારિક જીવન શાતિભર્યુ, સાસારિક જીવન તૃપ્તિભર્યુ, નૈતિક જીવન ઊંચુ, કૌટુમ્બિક જીવન વિવેક વાત્સલ્યભર્યુ અને ધાર્મિક જીવન તત્વપરિણતિ, ઉલ્લાસ અને સવેગભર્યુ બને છે

આચાર્યના ૧૨૯૬ ગુણ

આચાર્યમા છત્રીસ છત્રીસ ગુણોની ૩૬ છત્રીસી ગણાય છે દા ત સાધુના ગુણ ૨૭+નવકોટિ શુદ્ધ આહારના ૯=૩૬. બ્રહ્મચર્યગુપ્તિ ૯+પાપનિયાણાનો ત્યાગ ૯+નવ કલ્પી વિહારના ૯ + નવતત્વના જ્ઞાનના ૯=૩૬ પ્રતિરૂપાદિક ગુણ ૧૪+યતિધર્મ ૧૦+ભાવના ૧૨=૩૬ લબ્ધિ ૨૮+ પ્રભાવકના ૮=૩૬ અભ્યતર ગ્રન્થિ(મિથ્યાત્વ, ૪ કષાય ૯ નોકષાય) ૧૪+ પરીસહના ૨૨=૩૬ યોગદૃષ્ટિ ૮+ બુદ્ધિગુણ ૮+ અષ્ટવિધ કર્મનુ જ્ઞાન ૮+સિદ્ધિ ૮+ અનુયોગ ૪=૩૬ જ્ઞાનાચારાદિ ૫+ઇંદ્રિયનિગ્રહ ૫+મહાવ્રત ૫ +સમિતિ ૫+ગુપ્તિ ૩+કષાય ૪+શીલવાડ ૯=૩૬ ભિક્ષુ પ્રતિમા ૧૨ + બાહ્યાભ્યતર તપ ૧૨+ભાવના ૧૨=૩૬ વગેરે વગેરે

–. પ્રતિરૂપાદિક ગુણોમા સુરૂપ, તેજ, યુગપ્રધાનતા, બહુશ્રુતતા, મધુર વચન, ગાભીર્ય, પરમ સતુષ્ટતા, ઉપદેશકતા, અપરિશ્રાવિતા (અન્યના મર્મનુ ગોપન), સૌમ્ય, ગચ્છોપધિસગ્રહ, અગમતા, અવિકત્થન (સ્વપ્રશસા નહી), અચપલતા એમ ચૌદ ગુણ આવે

ચોથા પરમેષ્ઠી શ્રી ઉપાધ્યાયજી છે —

ઉપાધ્યાયજી સાધુઓને સૂત્ર,સિધ્ધાન્તોના પાઠક હોય છે, એમના પચીસ ગુણ કહેવાય છે તે આ રીતે –૧૧ અગ નામના આગમ + ૧૪ 'પૂર્વ' નામના મહાશાસ્ત્ર (અથવા ૧૨ ઉપાગ+૧ ચરણસિત્તરી+૧ કરણસિત્તરી) (=૨૫)ના એ વાચક છે, એથી પચીસ ગુણોને ધરનારા કહેવાય છે એમ તો પાચ મહાવ્રતની પચીસ ભાવના, અથવા વદનના પચીસ આવશ્યક, કે પચીસ ક્રિયા–આસવના ત્યાગ, અથવા બાવીશ પરીસહસહન અને ત્રણ ગુપ્તિપાલન મળીને પચીસ,ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ લઇને પચીસ ગુણ થઇ શકે છે, પરતુ તે તો સાધુમા પણ હોય છે બાકી ઉપાધ્યાય વર્તમાન કાળે અગ, ઉપાગ, પયન્ના, છેદસૂત્ર, મૂળસૂત્ર વગેરે સૂત્રોને નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, ટીકા સાથે ભણાવે છે એ રીતે શ્રુતપ્રવાહને વહેતો રાખનાર હોઇ શ્રી જિન પ્રવચનના સ્તભ છે પત્થર જેવા અબુઝ શિષ્યને પણ વિદ્યાથી પલ્લવિત કરતા હોઈ એ અજબ ઉપકારક છે શાતિ, સમતા અને ઉત્સાહથી શિષ્યોને તૈયાર કરતા હોઈ શ્રી સઘના મહાન્ આધાર છે એમની સુદૃષ્ટિ એવી છે કે–ચ્હાય રાજાપણામાથી આવેલ શિષ્ય હોય, કે રકપણામાથી, પરતુ બનેને નિષ્પક્ષપાત રીતે સૂત્રદાન કરે છે સ્વય અહોનિશ દ્વાદશાગીના સ્વાધ્યાયમા લીન રહે છે, ભવસાગરથી તરવા

માટે એ અદભુત નિર્યામક છે. પરવાદીરૂપી ઉન્મત્ત હાથીઓ માટે એ સિંહ સમા છે ઉપાધ્યાયના બીજા નામ વાચક, પાઠક, સ્થવિર, કુત્રિકાપણ, આત્મપ્રવાદી વગેરે છે

પાચમા પરમેષ્ઠી સાધુ —

પાચમા પરમેષ્ઠીપદે સાધુ મહર્ષિઓ બિરાજે છે ગૃહસ્થપણાનો ત્યાગ કરી લોકસજ્ઞા મૂકી સર્વ પાપ વ્યાપારોને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક છોડવારૂપ અલૌકિક સાધુતાને અગીકાર કરનારા એ હોય છે પાચ મહાવ્રતની ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારી એ સૂક્ષ્મ જીવની પણ હિંસા મનથી પણ જાતે કરતા નથી, બીજા પાસે કરાવતા નથી, અને કરનારને સારો માનતા નથી. એવી રીતે સૂક્ષ્મ પણ જૂઠ, ચોરી, વિષય સેવન કે પરિગ્રહધારણના એ નવ કોટિએ ત્યાગી હોય છે નવકોટિ ત્યાગ એટલે મન, વચન કે કાયાએ, ન કરવુ, ન કરાવવુ કે ન અનુમોદવુ પહેલા વ્રતના શુધ્ધ પાલન માટે, એ સ્વય પચન-પચાવનના તો ત્યાગી હોય છે જ, પરતુ સાધુ માટે બીજાએ રાધ્યુ હોય, તો એ પણ એ ત્યજે છે, અને ગૃહસ્થે સાધુના ઉદ્દેશ વિના પોતાના ઉદ્દેશે બનાવેલી વસ્તુમાથી સાધુ થોડુ ક જ લેતા ઘર ઘર ફરી માધુકરી વૃત્તિએ ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે એમને ઘર, માલમિલ્કત, કુટુબ વગેરે કાઇ હોતુ નથી અને તો એ અડતા પણ નથી મસ્તકના તથા દાઢી-મૂછના કેશ પણ હાથે ચૂટી કાઢે છે ગાડી વગેરે વાહનમા કદીય બેસતા નથી કાચુ પાણી, માટી, અગ્નિ, વનસ્પતિ વગેરેને સ્પર્શતા પણ નથી. જીવન આખુય શાસ્ત્રાધ્યયન-ચિંતન-અધ્યાપન, ધ્યાન, ત્યાગ, તપસ્યા, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, મનશુદ્ધિ, ક્ષુધાતૃષામાનાપમાનાદિ પરીસહસહન વગેરેમા પસાર કરે છે.

સત્તાવીશ ગુણ સાધુના—

સાધુના સત્તાવીશ ગુણ ગણાય છે તે આ રીતે- અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રત અને એક રાત્રિભોજનવિરમણ એમ વ્રત ૬ + પૃથ્વીકાયાદિ રક્ષણ ૬ + ઇન્દ્રિયનિગ્રહ ૫ + ભાવવિશુદ્ધિ ૧ + કષાયનિગ્રહ અને ક્ષમાદિ ૪ + અકુશલ મન-વચન-કાયાના નિરોધ ૩ + પડિલેહણ ૧ + ઉપસર્ગે પણ સમતા ૧=૨૭ અથવા, બાહ્ય આભ્યન્તર તપ ૧૨ + શુદ્ધતાલીશ દોષ રહિત આહાર ૧ + અતિક્રમાદિ દોષ ત્યાગ ૪ + દ્રવ્યાદિ અભિગ્રહ ૪ + વ્રત ૬=૨૭ વગેરે

બાહ્ય તપમાં અનશન, ઊનોદરિકા વૃત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયક્લેશ ને સંલીનતા એ ૬ અને આભ્યન્તર તપમાં પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ એ છ અને આહારના શુદ્ધતાલીશ દોષમાં ગૃહસ્થ થકી થયેલા ઉદ્ગમના દોષ ૧૬, સાધુએ લગાડેલા ઉત્પાદનના દોષ ૧૬, અને એષણાના દોષ ૧૦, એમ ગવેષણા-ગ્રહણૈષણાના દોષ ૪૨, તથા માંડલીના દોષ ૫ મળી કુલ ૪૭ અતિક્રમાદિ ચારમાં અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ અતિચાર અનેઅનાચાર અને દ્રવ્યાદિ અભિગ્રહમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવની અપેક્ષાએ વિવિધ પ્રતિજ્ઞાઓ અને

અનુમોદનીય સાધુતા

સાંસારિક સર્વ સંબંધો અને સર્વ પ્રવૃત્તિઓ ત્યજી દીધી હોવાથી, સાધુ આત્મપરિણતિને વિશુદ્ધ કરવાની પ્રવૃત્તિમાં જ મગ્ન રહે છે બીજાઓ માટે પણ એ ભાવદયાના ભંડાર હોય છે (કર્મના ક્રૂર સકંજામાંથી જીવો કેમ બચે ?

એ માટે, તથા મોહની વૃત્તિ, વચન અને વર્તાવથી કેમ છૂટે એ માટેની દયા તે ભાવદયા) વિષ, ગરલ અને સમૂર્છિમ અનુષ્ઠાનને ત્યજી પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અસગ અનુષ્ઠાનના ક્રમિક વિકાસને એ સાધનારા હોય છે એ માટે તર કાઠીઆને તજી, આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનને પરિહરી, કૃષ્ણાદિ અશુભ લેશ્યાને નિવારી, ચાર સુખશય્યા, સાત ભય, આઠ મદ, નવ પાપનિદાન, સકલેશ વગેરેને તિલાજલિ આપી સામાયિક, ભાવ સમાધિ, મૈત્ર્યાદિ ભાવના, આત્મતૃપ્તિ, ક્ષમાદિ ધર્મો વગેરેના અભ્યાસી બન્યા રહે છે ઇચ્છાકાર, અપરાધનો મિથ્યાદુષ્કૃત, ગુરુવચન પર 'તથાસ્તુ' કરવુ, વગેરે દશ પ્રકાર ની ચક્રવાલ સામાચારીનુ નિત્ય પાલન કરે છે ટૂકમા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને તપની ઉપાસનાનુ જ જીવન સાધુ જીવે છે સમ્યગ્દર્શન એટલે સર્વજ્ઞ વીતરાગ પ્રભુએ ભાખેલા તત્ત્વોની શ્રધ્ધા સાથે મોક્ષનો ઐકાન્તિક રાગ પચ મહાવ્રત એ નિવૃત્તિ-માર્ગ અને પચાચારનુ પાલન એ સાધુને પ્રવૃત્તિ-માર્ગ છે

ગૃહસ્થને સમ્યક્ત્વમૂલક બાર વ્રતરૂપ શ્રાવક ધર્મની જેમ સાધુને દશ પ્રકારે યતિધર્મ પાળવાનો હોય છે તે આ -ક્ષમા, મૃદુતા, ઋજુતા, નિર્લોભતા, તપ, સયમ, સત્ય, શૌચ (મનની પવિત્રતા), બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ સાધુના બીજા નામ મુનિ, યતિ, યોગી, ભિક્ષુ, માહણ, નિર્ગ્રન્થ, મહાવ્રતી, સન્યાસી, વાચયમ, મોહજયી, અકિચન, શ્રમણ, ક્ષમાશ્રમણ, દીક્ષિત, પ્રવ્રજિત વગેરે છે

નમસ્કારની ધારણા—

ધ્યાન ધરવા માટે હૃદયના મધ્યમા ઉઘડેલા સફેદ

હતપ્રભુ, દિશાની ચાર પાખડીમા બાકીના ચાર પરમેષ્ઠી, અને વિદિશા(ખુણા)ની ચાર પાખડીમા દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર-તપ અથવા નમસ્કારની ચૂલિકાના છેલ્લા ચાર પદ ધારી શકાય અથવા નવકાર મત્રના જાપ કે સ્મરણ વખતે આખ સામે જાણે સમવસરણ છે, એમા મધ્યમા ચતુર્મુખ અરિહત પરમાત્મા છે એમના મસ્તક ઉપર ઊચે સિદ્ધશિલાના મથાળે સિદ્ધ ભગવાનની જ્યોતિ ઝગમગે છે અરિહત દેવના ચરણ આગળ જમણી બાજુએ આચાર્ય (ગણધર મહારાજ), ઉપાધ્યાય અને સાધુ ભગવતો એક એકની પાછળ બિરાજે છે, એમ ક્રમરૂપે ધારણા કરી શકાય વળી એ બધાને એમના ખાસ ખાસ સ્વરૂપમા જોઈ શકાય દા ત શ્રી અરિહત પ્રભુ એ કોઇ ઉપદ્રવકારી શત્રુ કે ભક્તિથી ભક્ત ઉપર સમભાવ દાખવી રહ્યા છે, અથવા ભવ્ય જીવોના સયોગ, વિજય, સમ્યક્ત્વ, વિરતિ વગેરેની વાડી માટે પાણીની નીક વહેવડાવી રહ્યા છે એમજ સિદ્ધ ભગવાન-રૂપી અરીસામા સમસ્ત જગત પ્રતિબિબિત થઈ રહ્યું છે ત્યા અરીસાની જેમ સિદ્ધભગવાનને કાઇ જ ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ નથી, રાગીપો કે નારાજી નથી તેમજ આચાર્ય ભગવાન-મા શ્રીવાદીદેવસૂરિજી જેવા આચાર્ય કોઇ કુવાદીને વાદમા જીતી રહ્યા છે અથવા શ્રી વિજયહીરસૂરિજી જેવા આચાર્ય મુસ્લીમ બાદશાહને પ્રતિબોધી શાસન-પ્રભાવના કરી રહ્યા છે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી યશો-વિજયજી જેવા મહર્ષિ અદ્‌ભુત શાસ્ત્રરચના અને શિષ્યોને ભણાવવાનુ કરી રહ્યા છે ત્યારે સાધુ ભગવતમા સુકોમળ અને સુખોચિત શ્રી શાલિભદ્ર અને ધન્નાજી જેવા મુનિ રત્નો ઘોર તપસ્યાથી સુક્કા અને લુખ્ખા બનેલા કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહી અનશન આદરી રહેલા છે. અથવા, શ્રી ગજસુ-

એ માટે, તથા મોહની વૃત્તિ, વચન અને વર્તાવથી કેમ છૂટે એ માટેની દયા તે ભાવદયા) વિષ, ગરલ અને સમૂર્છિમ અનુષ્ઠાનને ત્યજી પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અસગ અનુષ્ઠાનના ક્રમિક વિકાસને એ સાધનારા હોય છે એ માટે તેર કાઠીઆને તજી, આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનને પરિહરી, કૃષ્ણાદિ અશુભ લેશ્યાને નિવારી, ચાર સુખશય્યા, સાત ભય, આઠ મદ, નવ પાપનિદાન, સકલેશ વગેરેને તિલાન્જલિ આપી સામાયિક, ભાવ સમાધિ, મૈત્ર્યાદિ ભાવના, આત્મતૃપ્તિ, ક્ષમાદિ ધર્મો વગેરેના અધ્યાત્મી બન્યા રહે છે ઇચ્છાકાર, અપરાધનો મિથ્યાદુષ્કૃત, ગુરુવચન પર 'તથાસ્તુ' કરવુ, વગેરે દશ પ્રકારની ચક્રવાલ સામાચારીનુ નિત્ય પાલન કરે છે ટૂકમા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને તપની ઉપાસનાનુ જ જીવન સાધુ જીવે છે સમ્યગ્દર્શન એટલે સર્વજ્ઞ વીતરાગ પ્રભુએ ભાખેલા તત્ત્વોની શ્રદ્ધા સાથે મોક્ષનો એકાન્તિક રાગ પચ મહાવ્રત એ નિવૃત્તિ-માર્ગ અને પચાચારનુ પાલન એ સાધુને પ્રવૃત્તિ-માર્ગ છે

ગૃહસ્થને સમ્યક્ત્વમૂલક બાર વ્રતરૂપ શ્રાવક ધર્મની જેમ સાધુને દશ પ્રકારે યતિધર્મ પાળવાનો હોય છે તે આ -ક્ષમા, મૃદુતા, ઋજુતા, નિર્લોભતા, તપ, સયમ, સત્ય, શૌચ (મનની પવિત્રતા), બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ સાધુના બીજા નામ મુનિ, યતિ, યોગી, ભિક્ષુ, માહણ, નિર્ગ્રન્થ, મહાવ્રતી, સન્યાસી, વાચયમ, મોહજયી, અકિચન, શ્રમણ, ક્ષમાશ્રમણ, દીક્ષિત, પ્રવ્રજિત વગેરે છે

નમસ્કારની ધારણા—

ધ્યાન ધરવા માટે હૃદયના મધ્યમા ઉઘડેલા સફેદ કમળની મધ્ય કર્ણિકામા આઠ પ્રાતિહાર્યથી અલકૃત શ્રી અરિ

હતપ્રભુ, દિશાની ચાર પાખડીમા બાકીના ચાર પરમેષ્ઠી, અને વિદિશા(ખુણા)ની ચાર પાખડીમા દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર-તપ અથવા નમસ્કારની ચૂલિકાના છેલ્લા ચાર પદ ધારી શકાય અથવા નવકાર મત્રના જાપ કે સ્મરણ વખતે આખ સામે જાણે સમવસરણ છે, એમા મધ્યમા ચતુર્મુખ અરિહત પરમાત્મા છે એમના મસ્તક ઉપર ઊચે સિદ્ધશિલાના મધ્યાળે સિદ્ધ ભગવાનની જ્યોતિ ઝગમગે છે અરિહત દેવના ચરણ આગળ જમણી બાજુએ આચાર્ય (ગણધર મહારાજ), ઉપાધ્યાય અને સાધુ ભગવત એક એકની પાછળ બિરાજે છે, એમ ક્રમરૂપે ધારણા કરી શકાય વળી એ બધાને એમના ખાસ ખાસ સ્વરૂપમા જોઈ શકાય દા ત શ્રી અરિહત પ્રભુ એ કોઇ ઉપદ્રવકારી શત્રુ કે ભક્તિશીલ ભક્ત ઉપર સમભાવ દાખવી રહ્યા છે, અથવા ભવ્ય જીવોના મયોગ, વિરાગ, સમ્યક્ત્વ, વિરતિ વગેરેની વાડી માટે વાણીની નીક વહેવડાવી રહ્યા છે એમજ સિદ્ધ ભગવાન-રૂપી અરીસામા સમસ્ત જગત્ પ્રતિબિબિત થઇ રહ્યુ છે ત્યા અરીસાની જેમ સિદ્ધભગવાનને કાઇ જ ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ નથી, રાજીપો કે નારાજી નથી તેમજ આચાર્ય ભગવાન-મા શ્રીવાદીદેવસૂરિજી જેવા આચાર્ય કોઇ કુવાદીને વાદમા જીતી રહ્યા છે અથવા શ્રી વિજયહીરસૂરિજી જેવા આચાર્ય મુસ્લીમ બાદશાહને પ્રતિબોધી શાસન-પ્રભાવના કરી રહ્યા છે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી યશો-વિજયજી જેવા મહર્ષિ અદ્ભુત શાસ્ત્રરચના અને શિષ્યોને ભણાવવાનુ કરી રહ્યા છે ત્યારે સાધુ ભગવતમા સુકોમળ અને સુખોચિત શ્રી શાલિભદ્ર અને ધન્નાજી જેવા મુનિ રત્નો ઘોર તપસ્યાથી સુક્કા અને લુખ્ખા બનેલા કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને રહી અનશન આદરી રહેલા છે. અથવા, શ્રી ગજસુ-

કુમાલ મહામુનિ જેવા શિર ઉપર ધીખતા અગારા પ્રસન્ન ચિત્તે અને સમભાવે વેઠી રહ્યા છે એમ જોતા એમની સુદર અનુમોદના કરતા કરતા આપણે એમના પરની ઉછળતી ભક્તિ અને સ્વકીય પાપના પશ્ચાત્તાપથી ભરેલા હૃદયે તથા અશ્રુભીની આખે નમ્રતાથી એ પાચે પરમેષ્ઠીને નમન કરી રહ્યા છીએ, એ પ્રમાણે ચિતવવાનુ

નમસ્કારના છેલ્લા ચાર પદો

હવે અહિ નમસ્કાર મત્રના છેલ્લા ચાર પદોથી એમ વિચારવાનુ કે "આ પાચેને કરેલો મારો નમસ્કાર સર્વ પાપોનો નાશ કરનારો છે એથી પાપના અભાવે હવે ભવિષ્યમા દુ ખ, દુર્ગતિ વગેરે થાઇ જ રહેવાનુ નથી વર્તમાન કાળમા પણ જે પાપ ઉદયમા છે તે પણ અતિમ વિદાય લઇ રહ્યા છે તેથી, જેમ ચમત્કારિક ઔષધથી કોઇ અસાધ્ય જેવો દીર્ઘકાળનો મહારોગ છેવટની વિદાય લઈ રહ્યો હોય ત્યારે દુ ખ કરવાનુ હોતુ નથી, તેમ અહિ શુ દુ ખ કરવાનુ ? વળી જગતના બીજા મગળોને મગળભૂત બનાવનાર આ પચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર છે એટલે એના વિના બીજા મગળો ટિમતી નથી મરણ-સમયે પણ આ પરમેષ્ઠી-નમસ્કાર કરનાર જીવો મગળમય સદ્ગતિ પામે છે તેમજ વર્તમાન કાળે પણ આ નમસ્કારના પ્રભાવે પાકીસ્તાનીના ભયકર ઉપદ્રવો દૂર થઇ ગયાના તથા સમુદ્રમા ડગમગતા વહાણ નિર્વિઘ્નપણે ઠેકાણે આવ્યા વગેરેના દાખલા છે વળી આધ્યાત્મિક પ્રગતિને અવરોધનાર આન્તર મોહ વગેરે વિઘ્નો આ નમસ્કારથી નષ્ટ થઇ જાય છે મારુ અહોભાગ્ય છે કે-આવો મહાફલદાયી અને મહાપ્રભાવશાળી નમસ્કાર મહા-

મત્ર મને મળ્યો !" ઈત્યાદિ ચિંતવતા નમસ્કાર મન્ત્ર પર અદ્ભુત શ્રદ્ધાબળ વધતુ જાય છે

નમસ્કાર મહામત્રમા અજબ ખજાનો –

નમસ્કાર મહામત્રનુ ઉપર મુજબ આલેખેલુ બહુ જ આછુ સ્વરૂપ પણ આપણને ઘણી ઘણી વાતો શીખવી જાય છે આ પચપરમેષ્ઠીમા કોઈનો પણ વ્યક્તિગત ઉલ્લેખ નથી, પરતુ તે તે ગુણીનો નિર્દેશ છે શ્રી જિનશાસનની આ સર્વમાન્ય નિષ્પક્ષપાત પ્રરૂપણા છે જગતમા સાચા પૂજ્ય, સાચા ધ્યેય અને સાચા શરણ્ય કોણ હોઈ શકે, એનો આમા નિર્દેશ છે

શ્રી નમસ્કાર મહામત્રમા એવુ જ આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ સાધવાનુ માર્ગદર્શન છે તેમજ એમા તૃષ્ણા અને કષાયો થી બળી ગયેલા હૃદયો માટે એના દાહ મીટાવવાના શીતળ ચદનના લેપ છે એમા હતાશ બનેલાને અદ્ભુત આશ્વાસન છે અજ્ઞાન ને મોહના વિષથી મરેલાને એમાથી અમૃતના સિંચન મળે છે તથા ઉચ્ચ કોટિના તત્ત્વજ્ઞાનનુ એમા રૂપુ દિગ્દર્શન છે કહો કે નમસ્કાર મહામત્ર એ સર્વોચ્ચ ગુણો અને સર્વશ્રેષ્ઠ પદાર્થોની ખાણ છે, ઉચ્ચ પ્રકાશના પથનો પ્રદર્શક છે, અનુપમ ભાવનાનુ કેન્દ્ર છે

નમસ્કાર એ એક પ્રકારનો વિનય છે, અને વિનય એ ધર્મનુ મૂળ હોવાથી, ધર્મવૃક્ષનો મહાન આધાર છે 'નમો'થી નમસ્કારની સમ્યક્ ક્રિયા, અને 'અરિહતાણ' થી અરિહતનુ સમ્યગ્જ્ઞાન, અથવા, 'નમો'થી સમ્યગ્જ્ઞાન-ક્રિયા, અને અરિહતાણથી એનો સર્વોત્તમ વિષય,–એમ જ્ઞાન અને ક્રિયારૂપી મોક્ષના બે અનન્ય ઉપાય સધાય છે

એટલે કે નમસ્કાર મહામંત્ર એ મોક્ષનો અદ્ભુત ઉપાય છે

બીજી રીતે, પંચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરવારૂપી પરમ મંગળમય ક્રિયાથી આત્મામાં પ્રશસ્ત કોટિના શુભ અધ્યવસાય (વિચારણા) પ્રગટે છે એથી મહાન અંતરાયો તૂટે છે, ને જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મના બંધનો કપાય છે તેથી નમસ્કાર મહામંત્ર એ ઈષ્ટ વસ્તુનો સાધક અને અંતરાયનો નિવારક ગણાય છે એમાંથી આત્મા અને મન પવિત્ર બને છે પરમ પવિત્ર વસ્તુના આલંબને એ પવિત્ર કેમ ન થાય?

નમસ્કાર મહામંત્રમાં દર્શાવેલ પંચપરમેષ્ઠીના સ્વરૂપનું જ્ઞાન અપૂર્વ અધ્યાત્મભાવનું પોષક બને એવો નિર્મલ બોધ કરાવે છે પંચ પરમેષ્ઠીમાં વિવિધ શ્રેષ્ઠતાઓની અન્તિમ કક્ષા છે, માટે જ પરમાર્થથી એ ધ્યેય છે, પૂજ્ય છે, ઉપાસ્ય છે, આદેય છે

નમસ્કાર મૂત્ર એ મહામંત્ર શાથી?

નમસ્કાર સૂત્ર એ મહામંત્ર છે, કેમકે અન્ય મંત્રોથી થતી ઈષ્ટસિદ્ધિ કરતાં ઘણી ઉંચી ઇષ્ટસિદ્ધિ આ મહામંત્રથી થાય છે મોક્ષનું અનંત સુખ આ મહામંત્ર અપાવે છે જીવનના અંતકાલે પણ આ મહામંત્રનું આલંબન કરવાથી જીવનભરનો પાપી પણ આત્મા એક વાર તો સદ્ગતિ પામે છે વર્તમાનમાં પણ પાકીસ્તાની હુલ્લડ, શિકારી પશુ, વગેરેના વિકટ વિઘ્નોમાંથી આ મહામંત્રે પાર ઉતાર્યાના દાખલા મોજુદ છે, એ પૂર્વે જણાવ્યું છે

મહામંત્ર અને જાપ

પૂર્વે કહ્યા મુજબ હૃદય વિષે સફેદ કમળમાં

નમસ્કાર મહામંત્રના નવ પંનુ ચિંતન એક સો આઠ વાર કરનારા મુનિ રોજ ખાતા છતા ઉપવાસનુ ફળ મેળવે છે આ રીતે ગણી ન શકાય તો, નમસ્કાર મંત્રનો કરજાપ અર્થાત્ હાથની આગળીના વેઢા પર નંદાવર્ત કે શંખાવર્ત વગેરેના આકારે જાપ કરવાથી પણ બહુ ફળ થાય છે પિશાચાદિ છળી શકતા નથી બંધન વગેરે કષ્ટમા વિપરીત શંખાવર્તાદિએ વિપરીત અક્ષરો કે પદોથી નમસ્કાર મંત્રનો લાખ વાર જાપ જપે તો તરત કલેશ દૂર થાય છે જો કે, સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માએ મુખ્યપણે તો કર્મક્ષય માટેજ નમસ્કાર મંત્ર ગણવો, એમ કહ્યુ છે, તો પણ ક્યાક તેને દ્રવ્યક્ષેત્રાદિ સામગ્રી વશે ઐહિકાદિ કાર્યમા મહામંત્રનુ સ્મરણ ઉપકારી છે, એમ શાસ્ત્રમા ફરમાવેલુ દેખાય છે દા ત યોગશાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે સ્તમ્ભનમા પીળુ, વશ કરવા યોગ્યમા લાલ, ક્ષોભ પમાડવામા પરવાળા જેવુ, દુશ્મનાવટમા કાળુ અને કર્મક્ષયમા ચંદ્રની કાન્તિ જેવુ ધ્યાવવુ કરજાપ ન બને તો, રત્નાદિની માળાને વસ્ત્ર કે પગને ન અડે તેમ હૃદયની સમશ્રેણિમા રાખી, તે વડે મેરુ ન ઓળગવા વગેરેની વિધિ સાચવીને કરવો કહ્યુ છે કે “અંગુલિના ટેરવાથી, કે મેરુને ઓળગીને, કે વ્યગ્રચિત્તે, કરેલો જાપ અલ્પફળવાળો બને છે વસ્તી કરતા એકાતમા જાપ સારો, શબ્દના ઉચ્ચારણ કરતા મૌન જાપ સારો, અને મૌન કરજાપાદિ કરતા માનસ જાપ (ચિંતનરૂપ) સારો ” શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠાપ્રદ્ધતિમા કહ્યુ છે, કે જાપ માનસ, ઉપાશુ અને ભાષ્ય એમ ત્રણ ભેદે છે માનસ એટલે મન માત્રમા સ્વસંવેદનરૂપ ધ્યાન, ઉપાશુ એટલે બીજા ન સાભળે તેમ અંતરમા સંકલ્પરૂપ જાપ, અને ભાષ્ય એટલે બીજા સાભળી શકે તેવો જાપ આ ત્રણને ક્રમસર ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ સિદ્ધિમા-અર્થાત્ શાન્તિ

કાર્યો, પુષ્ટિ કાર્યો અને અભિચાર કાર્યો વિષે યોજાય છે વળી કહ્યુ છે કે-ઐહિક ફળની ઇચ્છાવાળાએ પ્રણવ (ઓકાર) સહિત આ મહામત્રનુ ધ્યાન કરવુ, અને મોક્ષ પદની ઇચ્છા વાળાએ પ્રણવરહિત મત્રનુ ધ્યાન કરવુ જાપાદિનુ મહાન ફળ બતાવતા કહ્યુ છે કે-' ક્રોડ પૂજા સમાન એક સ્તોત્ર છે, અને ક્રોડ સ્તોત્ર સમાન જાપ છે તથા ક્રોડ જાપ સમાન ધ્યાન છે, અને ક્રોડ ધ્યાન સમાન લય છે '

મહાનિશીથ નામના આગમમા કહ્યુ છે કે "નમસ્કાર મત્રના ભાવસહિત ચિંતનથી ચોર, જગલી પશુ, સર્પ, પાણી, અગ્નિ, બધન, રાક્ષસ, યુધ્ધ, રાજા વગેરેના ભયો નષ્ટ થઈ જાય છે" બીજે કહ્યુ છે કે "જન્મતા અને જીવતા પણ નમસ્કાર મત્ર સ્મરવાથી ઋદ્ધિ-સપત્તિ મળે છે, અને મરતા સ્મરવાથી સદ્‌ગતિ મળે છે આપત્તિમા સ્મરવાથી આપત્તિ ટળે છે, અને સપત્તિમા સ્મરનાથી સપત્તિ વધે છે નમસ્કાર મત્રના એક અક્ષરથી સાત સાગરોપમના પાપ ખપે છે, એક પદથી પચાસ સાગરોપમના અને સપૂર્ણ નવે પદથી પાચસો સાગરોપમના પાપ ખપે છે જે એક લાખ નમસ્કાર ગણે છે અને વિધિપૂર્વક પૂજે છે, તે તીર્થંકર નામ-ગોત્રનુ પુણ્ય ઉપાર્જે છે, એમા સદેહ નથી આઠ ક્રોડ આઠ લાખ આઠ હજાર આઠસો આઠ (૮,૦૮,૦૮,૮૦૮) નવકાર ગણનારો ત્રીજે ભવે મોક્ષપદ મેળવે છે"

નમસ્કાર મહામત્રના પદ નવ, પણ પાચ નહિ.

કેટલાકો માત્ર પાચ પરમેષ્ઠીને નમસ્કારના પાચ પદોનો જ નમસ્કાર મત્ર માને છે તો તેઓ બાકીના ચાર પદ એમા કેમ

માનતા નથી ? એના ઉત્તરમા એ કહે છે કે-'નમસ્કાર કરનારો આ મારો નમસ્કાર આવો ઊચો છે, એમ શુ પોતાની જાતે જ પોતાની પ્રશ સા કરે ?' પરતુ આ કથન યોગ્ય નથી કેમ કે પૂર્વે ચાર પદોનો ભાવ બતાવતા કહ્યુ છે કે-આ પદો માથી તો પોતે નમસ્કાર પર અપૂર્વ શ્રદ્ધાબળ મેળવે છે. જાતની પ્રશ સા નહી, કિન્તુ બીજી ક્રિયાઓની અપેક્ષાએ પરમેષ્ઠીને કરાતી નમનક્રિયાની વિશિષ્ટતા એ ગાય છે, જેમા અ તર્ગત પરમેષ્ઠીની જ વિશિષ્ટતા પ્રશ સાય છે. વળી આ ચાર પદો ચૂલિકા પદો હોવાથી પર્વતની અ દર શિખરની જેમ એ મૂળસૂત્રની અ દર જ સમાવિષ્ટ છે તેમજ મ ત્રનુ સ્વરૂપ સમજનાર જાણે છે કે મ ત્રમા બીજ અને પરિકર બ ને આવે છે પરિકર વિનાનો એકલો બીજાક્ષર એ મ ત્રનો પૂર્ણ દેહ નથી

વિદ્યામ ત્ર અને નમસ્કાર

આર્ય દેશમા મ ત્રશાસ્ત્ર અને વિદ્યાશાસ્ત્ર તત્ત્વજ્ઞાનના યુગ જેટલા પ્રાચીન છે આના સમર્થનમા જૈન શાસ્ત્રોના હિસાબે આ અવસર્પિણી કાળમા આજથી અસ ખ્ય વર્ષો પૂર્વે થયેલ પ્રથમ તીર્થ કર પ્રભુશ્રી ઋષભદેવસ્વામીએ પોતાના પ્રથમ ગણધર શિષ્યશ્રી પુ ડરીકસ્વામીને આપેલા સૂરિમ ત્રને મૂકી શકાય તેમજ ત્યા જ પ્રભુએ આપેલી ત્રિપદી પરથી શ્રી પુ ડરીકસ્વામીએ રચેલી દ્વાદશાગી પૈકી બારમા દૃષ્ટિ વાદ સૂત્રનો એક વિભાગ, જે ચૌદ પૂર્વો તેમાના દશમા વિદ્યાપ્રવાદ પૂર્વને પણ વિદ્યા અને મ ત્રની અતિ પ્રાચીનતાનો પુરાવો કહી શકાય

શ્રી કલ્પસૂત્ર નામના જિનાગમમા શ્રી ઋષભદેવસ્વામીના સ્વકીય શિષ્યો પૈકી ૪૭૫૦ શિષ્યો ચૌદ પૂર્વોના જ્ઞાતા તથા

૨૦૬૦૦ વૈક્રિયલબ્ધિધર હોવાનો એટલે કે અન્ય શરીર વિકુર્વવાની વિદ્યા જાણતા હોવાનો ઉલ્લેખ છે ચૌ- પૂર્વોમા વિદ્યા અને મંત્રોના અધિકારવાળુ દશમુ પૂર્વ એ જાણતા એમ સાબિત થાય છે એમાની જ કોઇ વિદ્યાના બળે શ્રી સ્થૂલભદ્રસ્વામીએ વદન કરવા આવેલી પોતાની ભગિની સાધ્વીઓને બતાવવા સિહનુ રૂપ વિકુર્વ્યું હતુ વળી શ્રી ઋષભદેવસ્વામીના જ સમયમા નમિ-વિનમિ જે ત્યાગી-વૈરાગી પ્રભુને રાજ્યાર્થ આપવા માટે વિનતિ કરતા હતા, તેમને ધરણેન્દ્રે ૪૮૦૦૦ વિદ્યાઓ આપ્યાનો ઉલ્લેખ શ્રી આવશ્યકમા છે શ્રી ભગવતીજીસૂત્રમા વિદ્યાચારણ અને જઘાચારણ મુનિઓ આકાશગમનથી નદીશ્વરતીર્થની યાત્રા કરવાનો અધિકાર છે તેમજ શ્રી મહાવીરસ્વામી પર પોતેજ ગોશાળાને શીખવેલી તેજોલેશ્યાની વિદ્યા ગોશાળાએ મૂકયાનુ આવે છે ચૌદપૂર્વી શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ રચેલા શ્રી નિશીથ નામના છેદસૂત્રમા વિદ્યામંત્રને લગતુ કથન છે તથા એમનુ રચેલુ 'ઉવસગ્ગહર'' સ્તોત્ર અમુક લુપ્ત ભાગ સાથે પૂર્વે, મંત્રવિદ્યાનુ કાર્ય કરતુ હતુ, એના બળે સ્વર્ગીય દેવ હાજર થતા વળી એમણે જ રચેલ પિંડનિર્યુક્તિ શાસ્ત્રમા સાધુને વિદ્યાપિંડ, મંત્રપિંડ લેવાનો નિષેધ કરેલો છે, એ વિદ્યામંત્રનુ અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે છે શ્રી આવશ્યક સૂત્ર અતર્ગત શ્રી પાક્ષિકસૂત્રમા લીધેલા આગમનામો પૈકી અરુણોવવાય, વરુણોવવાય વગેરે નામો છે, તે સૂચવે છે કે-અરુણ, વરુણાદિ દેવને હાજર કરનારા એ વિદ્યાશાસ્ત્રો છે તેમજ ઉત્થાનસૂત્ર-સમુત્થાનસૂત્ર એવા વિદ્યાશાસ્ત્રો છે કે જેના બળે મોટા સૈન્યાદિના પ્રાદુર્ભાવ અને તિરોભાવ સર્જી શકાય અતગડ-દશાગમા સુલસાને હરિણગમેષી દેવની ભક્ત કહી છે,

જે વિદ્યાબળ સિદ્ધ કરે છે ભાષ્યકાર, તરીકે પ્રસિદ્ધ શ્રી **મઘદાસ ગણીના** સ્વેશ **વસુદેવહિંડી** નામના ચરિત્ર ગ્રંથમા રેહિણી દેવતાને મત્ર પૂજવાનો, તથા પ્રદ્યુમ્નને પ્રજ્ઞપ્તિ દેવીની સહાય હોવાનો ઉલ્લેખ છે આ બન્નેય સોળ વિદ્યાદેવી પૈકીની દેવીઓ છે કલ્પસૂત્ર સામાચારી મા શ્રી આર્યસુહસ્તિના શિષ્ય સુસ્થિતને કોટિક તરીકે કહ્યા છે, જે થકી કોટિક ગણ નીકળ્યો કોટિક એટલે એક ક્રોડવાર સૂરિમત્રનો જાપ કરનારા એવો અર્થ કર્યો છે એ પણ મત્ર-સત્તા સિદ્ધ કરે છે શ્રી મહાવીરસ્વામીના સમકાલીન **રત્નપ્રભાચાર્ય** આકાશગામિની વિદ્યા, બહુરૂપિણી વિદ્યા વગેરે જાણતા અને નવુ રૂપ કરીને એોશિયા તથા કોરટકના મદિરોમા એક જ મુહૂર્તે એમણે પ્રતિષ્ઠા કરી હતી, એ વિદ્યા-મત્રમા પ્રમાણ છે બાકી વિદ્યામત્રોના જાણકાર અને ઉપયોગ કરનાર તરીકે શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકર, સૂરિશ્રી પ્રિયગ્રન્થ, શ્રી કાલકાચાર્ય (ગર્દભીલ્લ રાજાનો નિગ્રહ કરનાર), શ્રી રેવતીમિત્ર વિદ્યાધરચક્રવર્તી, આર્યવજ્રસ્વામી, શ્રી પાદલિપ્તાચાર્ય, શ્રી માનદેવસૂરિ, શ્રી માનતુગાચાર્ય, વગેરેના ઐતિહાસિક પ્રસગો પરથી વિદ્યાઓ અને મન્ત્રો કાલ્પનિક નહિ પણ વાસ્તવિક હોવાનુ સાબિત થાય છે વળી વિદ્યાઓ અને મન્ત્રો અતિપ્રાચીન હોવાનુ જૈનેતર શાસ્ત્રોથી પણ સિદ્ધ છે દા ત વેદમા મત્રો ઘણા વર્ણવેલા છે શાક્ત સપ્રદાયના શક્તિગ્રન્થો મત્રોનુ પ્રતિપાદન કરે છે તન્ત્ર ગ્રન્થોમા પણ મત્રોનો ઉલ્લેખ છે

જેની અધિષ્ઠાયક સ્ત્રી દેવતા હોય તેને વિદ્યા, અને અધિષ્ઠાયક પુરુષ દેવતા હોય, તેને મત્ર કહે છે અથવા

વિદ્યાઓ કષ્ટમય સાધનાથી સિદ્ધ કરવાની હોય છે, અને મંત્રો પાઠ સિદ્ધ હોય છે પરંતુ આ એકાન્ત નથી જેમ કે સરસ્વતીના મંત્રોની અધિષ્ઠાયક શ્રી દેવતા છે તેમજ તેની તથા બીજા પણ સૂરિમંત્ર વગેરેની, મંત્ર છતા, કષ્ટમય સાધના કરવી પડે છે એટલું જ નહિ કે કેટલાક વિદ્યામંત્રો પૌદ્ગલિક આશયના પૂરક હોય છે, જ્યારે કેટલાક આધ્યાત્મિક આશયમા સહાયક હોય છે જૈન દર્શનમા પૌદ્ગલિક આશયને મહત્ત્વ આપવામા આવ્યુ નથી, છતા કોઈ તેવા કટોકટીના અવસરે મંત્રદ્વારા પૌદ્ગલિક હેતુ સિદ્ધ કર્યાના અનેક દાખલા છે આધ્યાત્મિક પુરુષોએ પણ વિદ્યામંત્રદ્વારા પૌદ્ગલિક ચમત્કાર દેખાડ્યાનું અનેક ગ્રન્થોમા સુપ્રસિદ્ધ છે, પણ તે જૈન શાસનની પ્રભાવના અર્થે, કે કોઈ રાજા વગેરેની ધર્મશ્રદ્ધા મજબૂત કરવા, અથવા શાસન કે સંઘ પરની આપત્તિ ટાળવા, કે કોઈ તેવા માનિક કુવાદીનો નિગ્રહ કરવા ઈત્યાદિ અર્થે દા ત વીસમા તીર્થંકર શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના શાસનમા પદ્મોત્તર ચક્રવર્તીના નમુચિ મંત્રીનો વિષ્ણુકુમાર મુનિએ લાખ જોજનની કાયાથી નિગ્રહ કર્યો, શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજીએ કુમારપાળને, તેમજ શ્રી હીરસૂરિજીના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી શાન્તિચંદ્રજી વગેરેએ અકબર બાદશાહને ચમત્કાર બતાવ્યા આર્ય રોહગુપ્તે વાદીની વિદ્યા સામે મંત્રબળે વિજય મેળવ્યો આર્યવજ્રસ્વામીએ વિદ્યાબળે બૌદ્ધ રાજ્યમા દેવમંદિરથી પુષ્પો હાજર કરી શાસનપ્રભાવના કરી અને અનેકને જૈનત્વની પ્રાપ્તિ કરાવી

આ રીતે વિદ્યામંત્રની અતિ પ્રાચીનતા અને ચમત્કારિક ઈષ્ટસાધકતા પ્રમાણુસિદ્ધ છે એ સર્વ મંત્રોમા શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર શિરોમણિભૂત છે એના અનેક કારણો કહી શકાય

જેમકે (૧) ખુદ એ મત્રની ચૂલિકામા જ 'પઢમ હવઇ મગલ' કહ્યુ છે (૨) એમાના પચ પરમેષ્ઠી-નમસ્કારના અક્ષરોને સૂરિમત્ર-વર્ધમાન વિદ્યા વગેરે અનેક વિદ્યામત્રોમા પ્રથમ સ્થાન આપવામા આવ્યુ છે (૩) કષ્ટમય કે દીર્ઘસાધના કર્યા વિના પણ નમસ્કાર મહામત્રના પ્રભાવથી અતિઆશ્ચર્ય પ્રદ અને કલ્પનાતીત મહાન કાર્યસિદ્ધિઓ અનેક સામાન્ય તિર્યંચ કે મનુષ્યને પણ થઇ છે સમળીવિહાર નામનુ મહાન્ દેરાસર બધાવનાર રાજકુમારી પૂર્વ જીવનમા સમળી પણામા પારધીના બાણે મરતી વેળા મુનિ પાસેથી નમસ્કાર મહામત્ર પામી હતી, અને એના પ્રભાવે રાજકુમારી થઈ હતી તેમ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ પાસેથી સર્પ મરતા નમસ્કાર મત્ર પામી ધરણેન્દ્ર બન્યો હતો જૈન રામાયણમા એક પ્રસગમા બળદ મરતા નમસ્કાર મત્ર પામી રાજકુમાર બન્યાનુ આવે છે-જગલમા ભીલ ભીલડી નમસ્કાર મહામત્રના સ્મરણના પ્રભાવે રાજા રાણી બન્યા હતા વર્તમાન કાળમા બનેલા પ્રભાવનો પૂરો ઉલ્લેખ કર્યો છે (૪) વિદ્યામત્રોના પારગત ચૌદપૂર્વી પણ અતે નમસ્કાર મહામત્રનુ સ્મરણ કરે છે (૫) સામાન્યથી મત્રતત્ર વિદ્યાઓથી અધ્યાત્મીએ દૂર રહેવાનુ છે, છતા નમસ્કાર મહામત્રને તો ખાસ જીવનમા ઓતપ્રોત કરવાનો છે (૬) નમસ્કાર મહામત્રના પુષ્કળ કલ્પો છે, જેની સાધનાના વિવિધ અનેક ફળો એવા બતાવ્યા છે, કે સર્વ પ્રકારના ઈષ્ટ તથા ઇચ્છિતો માટે આ જ મહામત્ર બસ છે, એમ કહી શકાય. શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમા આ મહામત્રનુ ખાસ વિધાન હોવા સાથે પૂર્વે આના પર વિસ્તૃત ભાષ્ય, ચૂર્ણિ વગેરે હોવાનો ઉલ્લેખ છે

(૭) નમસ્કાર મહામત્રના પ્રથમપદે શ્રી અરિહતપર

મોહના વાચક, અને સિદ્ધચક્રનો બીજમંત્ર 'अर्हं', એનુ એકલાનુ પણ પ્રણિધાન સકલ વિઘ્નનિવારક અને સર્વ દૃષ્ટ-અદૃષ્ટ ફલ સાધક છે, એવુ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજે સ્વોપજ્ઞ શ્રી સિદ્ધહેમવ્યાકરણની બૃહદ્વૃત્તિમા કહ્યુ છે ત્યા જ મંત્રનુ પ્રણિધાન સભેદ-અભેદ બંને રીતે વિહિત કર્યું છે **સભેદ** એટલે, અર્હં કાર સાથે ધ્યાતાનો અત્યંત નિકટ સંબંધ અર્થાત્ બીજઅક્ષરની મધ્યમા ચિન્તનરૂપે પોતાના ધ્યાતા આત્માને એ રીતે સ્થાપવો, કે જેથી ધ્યેય જે મંત્ર અને ધ્યાતા જે પોતાનો આત્મા, એ બેનો સર્વ બાજુથી ગાઢ સંબંધ થાય આ **સભેદ પ્રણિધાન** થયુ **અભેદપ્રણિધાન** એટલે અર્હં પદથી વાચ્ય જે અરિહંત પરમેષ્ઠી, એમની સાથે ધ્યાતા આત્માનો ચિંતન દ્વારા એકીભાવ અર્થાત્ કેવલજ્ઞાનરૂપી સૂર્યથી લોકાલોકના સકલ પદાર્થનો પ્રકાશ ધરનારા, ૩૪ અતિશયથી પ્રસિદ્ધ મહિમાવાળા, આઠ પ્રાતિહાર્યથી વિભૂષિત, ધ્યાનાગ્નિથી કર્મવનને બાળી ચૂકેલા, જ્યોતિસ્વરૂપ એવા પ્રથમ પરમેષ્ઠી શ્રી અર્હંત્-ભટ્ટારકને ચિંતનમા પોતાના આત્માસાથે અભિન્ન ભાવે યોજીને (એટલે કે જાણે પોતે જ એવા સ્વરૂપવાળો બન્યો છે, એવી આત્મભાવના કરી, અર્થાત્ એવુ આંતર સંવેદન કરીને) થતી સર્વ પ્રકારે ધ્યાનમય દશાને અભેદ પ્રણિધાન કહે છે કહ્યુ પણ છે કે **સ્વયં દેવો ભૂત્વા** દેવ ધ્યાયેત્ સ્વયં ઇષ્ટદેવરૂપ બની ઈષ્ટદેવનુ ધ્યાન કરવુ ' આ પ્રણિધાન અવશ્ય અદ્ભુત લાભદાયી છે

ઉપસંહારમા જણાવવાનુ કે પ્રકાશક તરફથી સાગ્રહ વિનંતિ થતા શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રનુ અતિસંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ લખવામા આવ્યુ છે, એમાના કેટલાક પદેપદ ઉપર વિસ્તૃત વિવેચન, કેટલાક વિષયને સંગત દાર્શનિક

ચર્ચાઓ, ધારણા અંગે કેટલીક મનોરમ પ્રવૃત્તિઓ વિગેરે આલેખવા જરૂરી છતા સ્થળસંકોચે અહિં આલેખી શકાયુ નથી, તે અવસરે આલેખવાની મંગલમય અભિલાષા સાથે પ્રસ્તુત લેખમા અજ્ઞાન પ્રમાદવશ જે કાંઇ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ લખાયુ હોય, તેનો મિથ્યાદુષ્કૃત દઈ વિરમુ છુ

લિ

મુંબઇ, લાલબાગ,
અષાડ શુદ ૫
વિ સ ૨૦૦૮

સિદ્ધાન્તમહોદધિ આચાર્યદેવ પૂ
ગુરુવર્ય શ્રીમદ્ વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી શિષ્યાણુ
મુનિ ભાનુવિજય

